

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Chorwackie złożenia rzeczownikowe (na przykładzie terminologii sportowej)

Author: Robert Bońkowski

Citation style: Bońkowski Robert. (2001). Chorwackie złożenia rzeczownikowe (na przykładzie terminologii sportowej). W: H. Fontański, E. Straś (red.), "Języki słowiańskie dziś : nowe fakty, nowe spojrzenia" (S. 89-95). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Robert Bońkowski

Katowice–Sosnowiec

Chorwackie złożenia rzeczownikowe (na przykładzie terminologii sportowej)

Chorwacki język standardowy – oficjalny język w Republice Chorwacji, jako jeden z trzech¹, powstałych na gruzach byłego języka „serbsko-chorwackiego” – podlega obecnie intensywnemu procesowi normatywnemu. Widoczne jest to m.in. w tworzeniu neologizmów oraz powrotu do minionej tradycji językowej. Jeszcze w ramach zunifikowanego języka urzędowego w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców, a następnie Jugosławii, widoczne było coraz bardziej pogłębiające się zróżnicowanie między wersją wschodnią (serbską) a zachodnią (chorwacką)².

Większość różnic typowych wyłącznie dla języka chorwackiego uwarunkowana jest jego konserwatyzmem, zarówno w fonetyce, fonologii, jak i morfologii oraz słowotwórstwie. Widoczne są w nim starsze elementy dialektu sztokawskiego, w odróżnieniu od serbskiego i bośniackiego, bardziej otwartych na osobiwości najnowszych gwar sztokawskich. Charakteryzuje się m.in. zachowaniem:

- fonemu *h* w miejscach etymologicznie uzasadnionych; w języku serbskim często tu występują *v* i *j*, bośniacki zaś dopuszcza dwa warianty, por. np. chorw. *duhan*, serb. *duvan*, bośn. *duhan* // *duvan*;
- fonemu *l* w wygłosie, por. np. chorw. *stol*, serb. *sto*, bośn. *sto* // *stol*;
- odmiennego rodzaju gramatycznego, por. np. chorw. *litra* f, serb. *litar* m, bośn. *litra* f // *litar* m.

Najwięcej jednak różnic występuje w zakresie leksyki:

- utrzymanie w języku chorwackim formacji rodzimych (w języku serbskim i bośniackim preferowane są zaś różnego typu pożyczki, por. np. chorw. *glazba*,

¹ Obecnie trwają zintensyfikowane prace normatywne nad językiem czarnogórskim.

² Czego przykładem jest *Porozumienie z Nowego Sadu* z 1954 roku oraz jego następstwo – sarajewskie *Symposium o tolerancji językowej w szkołach* z 1974 roku.

serb. i bośn. *muzika*; chorw. *ugljen*, serb. *ugalj* // *ćumur*; bośn. *ćumur*, chorw. *rajčica*, serb. i bośn. *paradajz*);

- zróżnicowana leksyka ogólna i terminologia, por. np. chorw. *odgajati*, serb. i bośn. *vaspitati*; chorw. *tjedan*; serb. i bośn. *sedmica*; chorw. *obitelj*; serb. i bośn. *porodica*.

Wyjątkowe miejsce zajmuje tu leksyka profesjonalna, w tym sportowa. Nazywanie nowych treści związanych z kulturą fizyczną i sportem, obok zapożyczeń z innych języków oraz tworzenia pojedynczych leksemów, znalazło językowe odbicie w powstaniu wielu nowych złożeń.

Złożenia, zwane *compositami*, powstają wskutek zespolenia kilku samodzielnych wyrazów w jedną pod względem formy i znaczenia całość. Znaczenie złożenia jest sumą znaczeń jego członów³. Kiedy drugim członem złożenia jest rzeczownik, mówimy wtedy o złożeniu rzeczownikowym. Pierwszy człon natomiast w chorwackiej leksyce sportowej może być rzeczownikiem, przymiotnikiem, liczebnikiem lub (znacznie rzadziej) przyimkiem. Formacje tego typu mogą istnieć jako złożenia czyste (nie posiadające sufiksu) bądź, częściej, jako złożenia sufiksowe.

Złożenia rzeczownikowe charakteryzują się brakiem fleksyjnych wykładników relacji syntaktycznych członów oraz obecnością jakiegoś formantu. Formantem złożenia może być: sam interfiks, sam sufix, sam formant paradygmatyczny, sufix + interfiks oraz paradygmat fleksyjny + interfiks⁴. Semantyka złożeń rzeczownikowych umożliwia ich podział na złożenia egzocentryczne i endocentryczne. Złożenia egzocentryczne to te, w których złożona podstawa słowotwórcza stanowi jako całość człon określający w stosunku do formantu słowotwórczego złożenia, a jego znaczenie jest niejako zewnętrzne w stosunku do obu członów. Złożenia endocentryczne zaś to złożenia z jego drugim członem występującym w niezmienionej funkcji nazwy określonego pojęcia⁵.

Złożenia z pierwszym członem rzeczownikowym

Złożenia z pierwszym członem rzeczownikowym w przeważającej większości mają męski rodzaj gramatyczny i należą do formacji niesufiksalnych. Formacje

³ Por. R. Grzegorzczkova, K. Kallas, K. Kowalik, R. Laskowski, A. Orzechowska, J. Puzynina, H. Wróbel: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa 1984, s. 396; E. Tokarz: *Budowa słowotwórcza przysłówków serbsko-chorwackich*. W: „Zeszyty Naukowe UMK”, z. 38: *Filologia polska*. Toruń 1970, s. 192–222.

⁴ Por. R. Grzegorzczkova, K. Kallas, K. Kowalik, R. Laskowski, A. Orzechowska, J. Puzynina, H. Wróbel: *Gramatyka współczesnego języka polskiego...*, s. 396.

⁵ Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław 1993, s. 639.

tego typu zawierają interfiks *-o-*. Znaczną ich część stanowią podstawy rodzime, rzadziej spotkać można podstawy obcego pochodzenia⁶, por. np.:

1. **Złożenia niesufiksalne** – w grupie tej znajdują się formacje, które posiadają strukturę: rzeczownik + interfiks + podstawa czas. + *-Ø*⁷. Często są to formacje utworzone na wzór obcy, szczególnie łaciński, gdzie językiem-pośrednikiem jest język niemiecki. W niektórych przypadkach nie wyklucza się w tym zakresie rodzimej inwencji⁸. Najczęściej oznaczają one poszczególne dyscypliny sportowe oraz nazwy przyrządów używanych w sporcie, por. np.: *dubinomjer* m ‘przyrząd umożliwiający pomiar głębokości wody’ (*dubina* f + *mjeriti* vi⁹); *nogomet* m ‘piłka nożna’ (*noga* f + *metati* vi); *padobran* m ‘spadochron’ (*pad* m + *braniti* vi); *rukomet* m ‘piłka ręczna’ (*ruka* f + *metati* vi); *visinomjer* m ‘podstawowy przyrząd antropometryczny’ (*visina* f + *mjeriti* vi); *zrakoplov* m ‘samolot’ (*zrak* m + *ploviti* vi).

2. **Złożenia sufiksalne** – grupa ta nie jest liczna. Należą do niej formacje oznaczające nazwy czynności, oraz działaczy sportowych, por. np.: *tjelovježba* f ‘ćwiczenie ciała, gimnastyka’ (*tjelo* n + *vježba* f); *slavodobitnik* m ‘ten, który osiągnął sławę w wyrównanym pojedynku’ (*slava* m + *dobitnik* m).

Złożenia z pierwszym członem liczebnikowym

Formacje tego typu stanowią najliczniejszą grupę złożzeń o charakterze sportowym. Ze względu na swoją budowę mogą być złożeniami niesufiksalnymi lub sufiksalnymi.

Złożenia z liczebnikami głównymi i przymiotnikami liczebnikowymi w pierwszym członie określają desygnaty, które charakteryzują się posiadaniem części określanej przez rzeczownik¹⁰. Złożenia z liczebnikami porządkowymi zaś oznaczają kolejność desygnatu rzeczownikowego.

Złożenia z pierwszym członem liczebnikowym mogą posiadać rodzimą budowę lub występować w formie hybryd, tzn. być formami pośrednimi między zapożyczeniami leksykalnymi a formami kalkowanymi. W takim wypadku występują w postaci złożzeń z pierwszym członem liczebnikowym, a drugim – zapożyczonym (niejednokrotnie wtórnie). Złożenie takie to szczególnego rodzaju kalki-hybrydy albo półkalki¹¹ (często o charakterze międzynarodowym). Wyodrębnia się tu:

⁶ Por. S. B a b i ć: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb 1986, s. 338.

⁷ Por. T e n ž e: *Njemačke prevedenice – izazov našim lingvistima*. „Dometi” 1980, br. 9, s. 92.

⁸ Por. R. Z e t t: *O problematici složenica tipa nogomet*. „Jezik” 1969, br. 4, s. 108, 109.

⁹ Oznaczenie podano na końcu artykułu w „wykazie skrótów i symboli”.

¹⁰ Por. R. G r z e g o r c z y k o w a, K. K a l l a s, K. K o w a l i k, R. L a s k o w s k i, A. O r z e c h o w s k a, J. P u z y n i n a, H. W r ó b e l: *Gramatyka współczesnego języka polskiego...*, s. 402.

¹¹ Por. J. O ż d z y Ń s k i: *Polskie współczesne słownictwo sportowe*. Wrocław 1970, s. 57.

1. **Złożenia niesufiksalne** – określają nazwy cykliów ruchowych, sposobów prowadzenia współzawodnictwa oraz narzędzi sportowych. Sporadycznie mogą także być nazwą konkurencji sportowej. Występują wśród nich:

a) złożenia bezprzyrostkowe tworzące nazwy cykliów ruchowych, względnie dyscyplin sportowych z określonym członem rzeczownikowym, por. np.:

- *hvāt* m ‘uchwycenie się, trzymanie się, chwyt’; *dvohvāt* m w gimnastyce sportowej: ‘sposób trzymania się drążka’;
- *korak* m ‘krok’; *dvokorak* m 1) w piłce koszykowej: ‘sposób poruszania się koszykarza z piłką w rękach’; 2) w narciarstwie: ‘rodzaj kroku umożliwiający szybki bieg’; *trokorak* m ‘rodzaj kroku narciarskiego umożliwiający szybki bieg na równym odcinku’; *čtetverokorak* m ‘rodzaj kroku narciarskiego umożliwiający szybki bieg’;
- *skok* m ‘skok’ *troskok* m w lekkiej atletyce: ‘męska dyscyplina w skokach w dal’ (por. ang. *triple jump*, niem. *Dreisprung*, pol. *trójskok*);

b) złożenia bezprzyrostkowe tworzące nazwy przyrządów z określonym członem rzeczownikowym, por. np.:

- *preg(nuti)* m ‘zaprzęg(ać)’ *jednopreg* m w powożeniu: ‘jeden koń zaprzężony do dwuosioowego powozu’; *dvopreg* m w powożeniu: ‘jedna para koni zaprzęgnięta do dwuosioowego powozu’; *peteropreg* m w powożeniu: ‘zaprzęg pięciu koni’;
- *sjed* m ‘siad’; *jednosjed* m ‘niskie jednoosobowe sanki’; *dvosjed* m ‘niskie dwuosobowe sanki’.

2. **Złożenia sufiksalne** – formacje tego typu mogą oznaczać nazwy konkurencji oraz nazwy zawodników i zespołów zaliczanych do poszczególnych grup organizacyjnych. Wyróżnia się tu:

a) nazwy konkurencji – w grupie tej znajdują się najczęściej kalkowane formacje związane z rzeczownikowym członem *boj* ‘walka, bój’, należące do terminologii lekkoatletycznej, por. np.: *petoboj* m ‘konkurencja pięciu dyscyplin lekkoatletycznych’ (por. pol. *pięciobój*); *sedmeroboj* m ‘kobieca konkurencja lekkoatletyczna’ (por. pol. *siedmiobój*);

b) nazwy zawodników i zespołów zaliczanych do poszczególnych grup organizacyjnych, por. np.: *prvoligaš* m ‘zawodnik klubu pierwszoligowego’ (por. pol. *pierwszoligowiec*); *drugoligaš* m ‘zawodnik klubu drugoligowego’ (por. pol. *drugoligowiec*); *trećeligaš*¹² m ‘zawodnik klubu trzecioligowego’ (por. pol. *trzecioligowiec*); *prvoborac* m ‘przodownik w walce, mistrz’; *prvotimac* m ‘czołowy zawodnik drużyny’, itd.;

c) nazwy zawodów związanych ze stopniem eliminacji rozgrywek sportowych – znaleźć tu można złożenia z pierwszym członem w postaci liczebników ułamkowych *čtvrt-* (ćwierć-) i *pol-* (pół-); złożenia z formantem *čtvrt-* należą do formacji bezinfiksowych; złożenia z formantem *pol-* najczęściej posiadają infiks

¹² Jeden z nielicznych przykładów w języku chorwackim formantu -e- w funkcji interfiks.

-u-, por. np.: *četvrtfinale* n ‘stopień zaawansowania zawodów sportowych’ (por. ang. *quarter finals*, franc. *quart de finals*, niem. *Viertelfinale*, pol. *półfinal(y)*); *polufinale* n ‘stopień zaawansowania zawodów tuż przed końcówką ich częścią’ (por. ang. *half final*, franc. *semi-final*, pol. *półfinal*);

d) nazwy techniczne – należą tu formacje z liczebnikiem ułamkowym *polu-*; wśród nich znajdują się:

- złożenia z rzeczownikami odczasownikowymi w drugim członie; są to najczęściej rzeczowniki odczasownikowe, które mogą być derywatami wstecznymi i / lub progresywnymi¹³, por. np.: *poluodsuk* m w ćwiczeniach gimnastycznych: ‘powrót korpusu lub głowy z położenia zgięcia do położenia początkowego’; *poluzasuk* m w ćwiczeniach gimnastycznych: ‘obróć głowy lub korpusu o 45° w lewą lub prawą stronę’;
- złożenia z rzeczownikami obcego pochodzenia lub ich tłumaczeniami, por. np.: *polumost* m w zapasach: ‘niebezpieczne położenie, w którym zapaśnik dotyka maty’ (por. pol. *półmost*); *polupirueta* f w jeździectwie: ‘obróć konia w połowie swej osi, przy jednoczesnym ruchu w przeciwnym kierunku’; *poluvrijeme* n ‘jedna z dwóch jednakowych części czasowych gry sportowej’ (por. niem. *Halbzeit*); *poluvolej* m w piłce nożnej, tenisie, tenisie stołowym: ‘odbicie piłki wykonane bezpośrednio po jej odbiciu od powierzchni’ (por. ang. *half volley*, franc. *demi-volée*, niem. *Halbvolley* // *Halbflugball*, pol. *półwolej*).

Niejednokrotnie są to konstrukcje, które składają się z obu członów zapożyczonych. Mogą to być formacje składające się z dwóch elementów tego samego bądź różnych języków, wyjątkowo zaś – z języka chorwackiego i języka obcego, por. np.: *centarhalf* m w piłce nożnej: ‘środkowy pomocnik’ (z ang. *center* + ang. *half*); *centarfor* m w piłce nożnej: ‘środkowy ataku’ (z ang. *center* + ang. *for*); *goldiferencija* m ‘różnica bramek’ (z ang. *goal* + łac. *diferentio*); *kontranapad* m ‘kontratak’ (z łac. *kontr* + chorw. *napad*).

Złożenia z pierwszym członem przymiotnikowym

Formacje z pierwszym członem przymiotnikowym należą do nielicznych. Uważane są za kalki o międzynarodowym zasięgu użycia¹⁴, por. np.: *dugoprugaš* m ‘zawodnik biegający na długie odległości’ (por. ang. *long distance runner*, pol. *długodystansowiec*); *kratkoprugaš* m ‘zawodnik biegający na krótkie odległości’ (por. pol. *krótkodystansowiec*); *višeboj* m ‘zawody w kilku różnych dyscyplinach należących do tej samej konkurencji sportowej’ (por. niem. *Mehrkampf* / *Vielkampf*, cz. *víceboj*).

¹³ Tamże, s. 57–60.

¹⁴ Tamże, s. 107.

Osobno traktuje się złożenia (z zaimkiem) *sam-*, ze znaczeniem ‘sam siebie’¹⁵, por. np.: *samomasaża* f ‘wykonywanie masażu na własnym ciele’ (*sam* + *masaż*, z franc. *massage*); *samomat* m w szachach: ‘problem, dla którego charakterystycznym jest, żeby jedna ze stron wykonała taki ruch, aby umożliwić przeciwnikowi mat, w najmniejszej liczbie jego ruchów’ (*sam* + *mat*, z pers. *mat*); *samopodizanie* n w alpinizmie: ‘sposób wspinaczki po sznurze’ (*sam* + *podizanie*); *samostrijel* m ‘urządzenie, składające się z łuku i struny podobne do strzelby’ (*sam* + *strijel*).

Złożenia z pierwszym członem przyimkowym

W grupie o takiej budowie spotyka się kalki typu: *protunapad* m ‘szybka akcja, którą z defensywy przechodzi się do ofensywy’ (por. wł. *contrattacco*, franc. *contre-attaque*, pol. *kontratak*); *protupothvat* m w szermierce: ‘jednoczesna obrona, w której wyniku uzyskuje się punkt’ (por. wł. *contraccone*, *contra tempo*).

Osobno traktuje się złożenia z członami niesamodzielnymi, które z reguły są wyrazami obcymi (rzadziej hybrydami)¹⁶.

Zarówno złożenia jednostronnie motywowane, jak i *quasi*-złożenia są typowe dla słownictwa specjalnego. Wraz z postępującą internacjonalizacją i powszechnym szerzeniem się terminologii technicznej, złożzeń tych jest coraz więcej także w leksyce sportowej, a granice między słownictwem ogólnym i specjalistycznym stają się coraz bardziej płynne¹⁷.

Ogromną większość wśród członów obcych w złożeniach jednostronnie motywowanych i *quasi*-złożeniach stanowią elementy pochodzenia greckiego lub zapożyczone za pośrednictwem łaciny¹⁸.

W pierwszych członach złożzeń jednostronnie motywowanych i *quasi*-złożzeń, przeważają rzeczowniki i przymiotniki, jednak spotkać też można dość liczną grupę liczebników¹⁹.

Człony niesamodzielne mogą być w złożeniu zarówno jako pierwsze (ten typ złożzeń jest liczniejszy), jak i jako drugie:

1. **Formacje z niesamodzielnym pierwszym członem złożenia** – tego typu terminy są liczne; niesamodzielnymi członami mogą być bądź rzeczowniki, bądź liczebniki, por. np.: *aeroklub* m ‘klub lotniczy’ (z grec. *aer* + ang. *club*); *aeromiting* m ‘pokazy lotnicze’ (z grec. *aer* + ang. *meeting*); *hidroavion* m ‘samolot wodny’

¹⁵ Por. R. Grzegorzczkova, K. Kallas, K. Kowalik, R. Laskowski, A. Orzechowska, J. Puzynina, H. Wróbel: *Gramatyka współczesnego języka polskiego...*, s. 401.

¹⁶ Tamże, s. 404.

¹⁷ Tamże, s. 405.

¹⁸ Tamże, s. 405.

¹⁹ Tamże, s. 407.

(z grec. *hýdor* + chorw. *avion*); *vicešampion* m ‘zajmujący drugą pozycję w mistrzostwach’ (z łac. *více* + franc. *champion*).

2. **Formacje z niesamodzielnym drugim członem złożenia** – tego typu złożenia w chorwackim słownictwie sportowym są bardzo nieliczne, por. *spaleologija* f ‘nauka o jaskiniach, przydatna w alpinizmie’ (z grec. *spelaion* + grec. *lógos*).

Wykaz skrótów i symboli

ang.	–	język angielski
bośn.	–	język bośniacki
chorw.	–	język chorwacki
cz.	–	język czeski
f	–	rodzaj żeński
franc.	–	język francuski
grec.	–	język grecki
łac.	–	łacina
m	–	rodzaj męski
niem.	–	język niemiecki
pol.	–	język polski
serb.	–	język serbski
vi	–	aspekt niedokonany
vt	–	aspekt dokonany
wł.	–	język włoski